

מקרא שבסדרא

סדר בלק

מה טבו אהליך יעקב...

מה טבו אהליך יעקב, משכנתיך ישראל¹.

דרשו בגמ'², אמר רבי יוחנן: מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלב, כלומר מה רצה לקללם. ביקש לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולבסוף אמר: "מה טבו אהליך יעקב"; ביקש לומר שלא תשרה שכינה עליהם, ולבסוף אמר: "משכנתיך ישראל".

ומה עלה בגורלן של ברכות אלה? בהמשך דברי הגמ' נאמר בשם רבי אבא בר כהנא: כולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, קרי: כל הברכות של בלעם חזרו לקללה, כמו שהיה כוונתו מתחילה, חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות, שלא יפסקו מישראל לעולם³.

פסוק זה נחרט במהלך הדורות בפיהם של קהל באי בית הכנסת בשעה שנכנסים ובאים להתפלל, ולא זו בלבד אלא גם התנוסס ונחקק על אבן בכותל הכניסה לבית הכנסת. להלן ידונו השאלות הבאות:

- מהו המקור למנהג זה?
- מהו טעמם של המתנגדים למנהג זה?
- אופן אמירת פסוק זה וזמן אמירתו.
- סוף דבר.
- דרשת רבי עמרם זצ"ל על פסוק זה.

נתיבי-עם⁴

מנהג ישראל בעומדם על סף ביהכ"נ לפני כניסתם לפני אומרים פסוק: "מה טבו אהליך יעקב, משכנתיך ישראל".

עלי נתיבים

וכן מצאנו בדברי הראשונים, בסידור רש"י⁵ כתב שכשנכנס אדם לבית הכנסת, קודם שיאמר פסוקי דזמרה מתחיל פסוקים הללו ואומר: ואני ברב חסדך אבוא ביתך וגו'⁶; ואני תפילתי לך ה' עת רצון וגו'⁷; **מה טבו אהליך יעקב, משכנתיך ישראל**.

וכ"כ באורחות חיים⁸, וכשיכנס שם (לביהכ"נ) יאמר: ואני ברב חסדך וכו' וי"א ג"כ

¹ במדבר כד, ה.

² מסכת סנהדרין דף קה ע"ב.

³ ע"פ פירוש רש"י שם.

⁴ דרשות, נאום שנשא הרב בהנחת אבן הפנה לבנין ביהכ"נ לעולי צפון אפריקה בשכונת אחדות שע"י פתח תקוה, אור ליום א' דר"ח כסלו תשכ"ה.

⁵ סימן תיז. במחזור ויטרי (סימן פט) המיוחס לרש"י, מוזכר פסוק זה ("מה טבו אהליך") בין שאר פסוקים שמביא שם ביחס למאמרו של רבי יהושע בן לוי שאמר לבניו (ברכות ח ע"א): קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא, כי היכי דתורכו חיי (הקדימו בבוקר לשחרית, וכן תאריכו לשהות בערבית בלילה, כדי שתאריכו ימים). וכאן בסידורו כנ"ל פסוק זה מוזכר **כחיוב** לאמרו בכניסתו לביהכ"נ.

⁶ תהילים ה, ח: ואני ברב חסדך אבוא ביתך, אשתמחה אל היכל קדשך ביראתך.

⁷ שם סט, יד: ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אלהים ברב חסדך, ענני באמת ישעך.

⁸ **לר' אהרן ב"ר יעקב הכהן מנרבונה**, חלק א הל' ציצית סעיף לט וכן בהל' ברכות סעיף סו.

מקרא שבסדרא

סדר בלק

מה טבו אהליך יעקב...

מה טבו אהליך וגו'. וכ"כ בספר מטה משה⁹ ובבואו לבית הכנסת נוהגים לומר 'מה טבו' כו' כדכתוב בסידורים.

ובשו"ת פסקי עוזיאל¹⁰ נשאל לגבי כתיבת פסוקי תנ"ך על קופסאות של צדקה. ושם בראשית דבריו כתב **שברוב ככל בתי הכנסת שבישראל כתובים או חרותים בפתח בית הכנסת**: זה השער לה' וכי¹¹; או פתחו שערים וגו'¹², מה טבו אהליך וכו'.

וכלל גדול הוא, שאם הדבר מפורסם ונודע לכל להתיר דבר זה, גם אם מעינינו נעלם טעמם ונמוקם אין לנו רשות תוריית להורות אסור שמזה יוצא לעז על רבותינו הקדמונים שנעלמה מהם הלכה, או חלילה שנכשלו באיסור זה, צא ולמד ממ"ש מהרי"ט¹³ ז"ל: ומ"מ אם הדבר מנהג קבוע מאבותיהם נוחי נפש לא הייתי מוחה בידם מאחר שיש להם יתד להתלות מדברי הרי"ף ז"ל, שמא הרבנים הראשונים הורו להם כפשט דבריו.

ועוד מוכיח שם שפסוקים שאינם פרשה אחת או פרשה שלא נכתבה להגות בה כקורא בתורה מותר לכותבה אלא שצריכה שרטוט. ובדרך כלל, כתיבה כזאת שעל הכותל בציור יד או בדפוס אינה נעשית אלא בשרטוט, **ובכתיבה בשרטוט לא מצאנו בדברי הפוסקים הראשונים ואחרונים מאן דאמר לאסור, אלא לדברי הכל מותר.**

וסיים שלדבר מצוה שרי ושרי, ונכון לעשות משום חיבת הקדש, וכמו שכן נהגו כל קדמונינו ז"ל, ואנו תלמידיהם נלך לאורם.

▪ דעת המתנגדים

בספר אבודרהם¹⁴ כתב: הנכנס לבית הכנסת אומר: "ואני גרב הסדך..."⁶ וגו', ולא הזכיר פסוק "מה טבו אהליך", ונראה דס"ל שאין לאומרו.

בשו"ת מהרש"ל¹⁵ כתב וז"ל ובבוקר כשאני בא לבית הכנסת מתחיל אני בפסוק "ואני גרב הסדך..."⁶ **ומדלג** הפסוק הראשון "מה טבו אהליך". וטעמו, משום שאמרו בלעם ואף הוא אמרו לקללה, כדאיתא בפרק חלק², וגם אין כאן מקומו¹⁶.

וקשה, דהגם שבלעם אמר פסוק זה, הרי קיי"ל בגמ' הנ"ל שכולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שנתקיימה הברכה לעולם? וצ"ע¹⁷.

⁹ עמוד העבודה בית הכנסת, ברכות ופסוקי דזמרה סימן כט. המחבר - **רבי משה ב"ר אברהם מת** (=שם משפחתו). נולד בערך בשנת ש"א (1551) בפולין, נפטר בשנת שס"ו (1606). אביו נהרג בילדותו על קידוש השם. תלמידו של המהרש"ל. וצ"ע איך כתב ההיפך מדברי רבו המהרש"ל (להלן).

¹⁰ **לרבי בן ציון מאיר חי עוזיאל**, בשאלות הזמן סימן כט.

¹¹ תהילים קיח, כ: זה השער לה', צדיקים יבאו בו.

¹² ישעיהו כו, ב: פתחו שערים, ונבא גוי צדיק שמר אַמְנִים.

¹³ שו"ת מהרי"ט ח"ב סימן ג.

¹⁴ **לר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם**, חי בספרד במאה הי"ד. ברכת הראייה השבח וההודאה.

¹⁵ סימן ס"ד. מהרש"ל - **רבי שלמה בן יחיאל לוריא** (ה'ר"ע-1510 - ה'של"ד-1574).

¹⁶ יש שפירשו 'אין כאן מקומו', שאין להקדים פסוק מהכתובים לפסוק של תורה (במאמר להלן).

¹⁷ וראה עוד מ"ש במאמרו המלומד והערוך בטו"ד של **הרב אלתר הילביץ**, אמירת פסוקי "מה טבו" לפני התפילה, כתב עת: סיני עח, רסג - רעח.

מקרא שבסדרא

סדר בלק

מה טבו אהליך יעקב...

וע"ע בסדור אוצר התפלות¹⁸, שגם תמה על דברי המהרש"ל וז"ל: מאי איכפת לן בכוונת בלעם, הרי אנחנו מכוונים לברכה ואחר כוונת הלב הן הן הדברים. ומביא שם ראיה ברורה לדבריו ממ"ש בגמ'¹⁹, שבקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, דהיינו ברכותיו של בלעם.

הנה ברור שלא חששו כלל לכוונותיו של בלעם אלא העיקר הוא מה שאנחנו מכוונים לברכה ודי בזה, ומה שלא תקנו כן הוא מטעם אחר, מפני טורח הצבור.

▪ אופן אמירתו זמן אמירתו

בסדר תפלה, בית עובד²⁰ כתב: רבים נוהגים לומר מה טבו וכו' כשהם כבר נכנסו בפתח בית הכנסת, והוא טעות גדולה בידם, כי צריכים לאומרו קודם שיכנסו²¹ לפתח בית הכנסת. ובפירוש אמרו בזוהר ג' פעמים שצריך שיאמר אותו קודם שיכנס, וצריך להזהר בזה²².

ובספר חסד לאלפים²³ כתב: קודם שיכנס לבית הכנסת, צריך להזהר מאוד להראות עצמו ירא וחרד ליכנס בהיכל מלכו של עולם. וישתחוה ויאמר בכוונה גדולה: "מה טבו אהליך יעקב, משכנתך ישראל".

▪ סוף דבר

כפי שראינו לעיל, מנהג זה נתפשט הרבה בקהילות ישראל ויסודתו בהררי קודש. הדבר מוזכר בסידורים רבים, חדשים גם ישנים, וכגון: סידור האר"י, סידור השל"ה, סידור ווילנא ועוד.

דברי המתנגדים קשים הן מדברי הגמ' דלעיל והן מדברי הראשונים שהזכירו כן. זאת ועוד, מוכח מדברי הנביא נחמיה²⁴ ביחס לדברי בלעם שכל דבריו נתהפכו לברכה כמ"ש: ביום ההוא, נקרא בספר משה באזני העם, ונמצא כתוב בו, אשר לא יבוא עמני ומאבי, בקהל האלקים עד עולם. כי לא קדמו, את בני ישראל בלחם ובמים, וישכר עליו את בלעם לקללו, ויהפך אלהינו הקללה לברכה. וא"כ מה

¹⁸ דף מח ע"ב - מט ע"א (עמ' 114-113) בחלק 'תקון תפלה'.

¹⁹ ברכות דף יב ע"ב.

²⁰ **רבי יהודה שמואל בן יעקב אשכנזי**, דינים השייכים בביהכ"נ אות א.

²¹ דייק כן מדברי הזוה"ק (להלן): ובתר כן ייעול לבי כנשתא ויצלי צלותיה - אחר שיאמר את הפסוק יכנס לביהכ"נ ויתפלל.

²² בהקדמת ספר הזוהר דף יא ע"א: לא לבעי ליה לבר נש לעאלא לבי כנשתא אלא אי אמליך בקדמיתא באברהם יצחק ויעקב, בגין דאנון תקינו צלותא לקמי קודשא בריך הוא. הדא הוא דכתיב: "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך" - דא אברהם; "אשתחנה אל היכל קדשך" - דא יצחק; "ביראתך" - דא יעקב. ובעי לאקללא לון ברישא, ובתר כן ייעול לבי כנשתא ויצלי צלותיה.

ותרגומו: לא צריך לאדם להכנס לבית הכנסת אלא אם נמלך בראשונה באברהם יצחק ויעקב, משום שהם תקנו התפלה לפני הקדוש ברוך הוא. זהו שכתוב: "ואני ברב חסדך אבוא ביתך" - זה אברהם; "אשתחנה אל היכל קדשך" - זה יצחק; "ביראתך" - זה יעקב. וצריך להכלילם בראש, ואחר כך יכנס לבית הכנסת ויתפלל תפלתו.

ובספר זהרי חמה, הקדמת בראשית דף יג הביא שיש גרסא אחרת "ברב חסדך" - זה אברהם; "ביראתך" - זה יצחק; ומה שנוהגים לומר: "מה טבו אהליך יעקב" - זה יעקב.

ג' פעמים הזכיר כן ומשמע שהוא לעיכובא: א' ובתר כן יצלי צלותיה...; ב' לא לבעי ליה לבר נש לעאלא לבי כנשתא...; ג' ובתר כן ייעול לבי כנשתא ויצלי צלותיה. ולכן צריך לזהר בזה!

²³ **רבי אליעזר פאפו**, מח"ס פלא יועץ, (נ"ע תקפ"ח), שער השמים דף ד ע"א.

²⁴ יג, א-ב.

מקרא שבסדרא

מה טבו אהלִיךְ יַעֲקֹב...

סדר בְּלֶק

לנו עוד מכוונתו הרעה של בלעם ודי בזה שנתכוון אנחנו בכוונה עצומה באומרנו פסוק זה לברכה.

וגם רבי עמרם זצ"ל דרש פסוק זה לטובה²⁵ בדרוש שנשא להנחת אבן הפינה לבנין ביהכ"נ ובית המדרש²⁶ וכך אמר: בשמחה רבה אנו ניגשים לירות²⁷ אבן פנה להיכל ה' העומד להִבְנוֹת²⁸ כאן הכולל בתוכו ביכ"נ מפואר לתפלה ותחינה, ובמ"ד לְתוֹרָה וְלַתְּעוּדָה²⁹, ובית ועד הַעֲדָה, ואולם תרבות להרצאות תורניות ומדעיות. "מה טבו אהלִיךְ יַעֲקֹב, מִשְׁכַּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל", שני אהלים ושני משכנות. המשכנות הם ביהכ"נ ובמ"ד, והאהלים הם בית הועד ואולם התרבות.

דוֹמְנִי, שיש כאן התפעלות גדולה ו**הודאה כפולה** של הרב זצ"ל באותו כינוס. מחד גיסא, יש להודות כאן על השילוב המושלם של בניית מבנה העונה לארבע דרישות בסיסיות של כל קהילה: מקום תפילה, בית מדרש לתורה, מקום התכנסות שבו נערכים דיונים בצרכי הקהילה וכיו"ב ומקום להרחבת הדעת בשאר נושאים (תורניים ומדעיים). ומאידך גיסא, יש לשמוח ולהודות על כך שהשכילו כאן על הפרדת הרשויות זו מזו והגדרה מדויקת לגבי ייעודו ותכליתו של כל מבנה. צריך גם אוהל וגם משכן, הכל נדרש, אבל אין לטשטש את ההבדלים ביניהם. כל אחד לחוד וביחד למבנה אחד.

ועל זה חתם שם: אַרְבַּע טְבָעוֹת זָהָב³⁰. הוי אומר: כל אחד זָהָב ויחדו אַרְבַּע המתאחדים בטבעות לבנין אחד³¹.

אברהם תורגמן, אפרת

²⁵ וכן דרש בהנחת אבן הפינה לבנין ביהכ"נ לעולי צפון אפריקה (א' דר"ח כסלו תשכ"ה) על הפסוק שלאחריו ז"ל: ובתורה כתוב אחר פסוק זה: "כְּנַחֲלִים נָטִי, כְּגַנְתְּ עָלַי נְהָר, כְּאֶהָלִים נָטַע ה', כְּאֶרְזִים עָלַי מַיִם". בתי הכנסת המה לעם ישראל כְּנַחֲלִים שנטו אל השדות להשקותם ולהרביצם במים חיים. כן בתי הכנסת, יש בהם מגידי שיעור בתורה שמשקים מתורתם על כל מבקרי בית ה' וכְּגַנְתְּ עָלַי נְהָר שלא ימישו מעשות פרי, כן מתפללי בית ה'. עיי"ש עוד.

²⁶ לעדת הספרדים בפתח-תקוה בי"א באייר תשי"ט.

²⁷ ביטוי זה מופיע פעמיים בתנ"ך, תהלים יא, ב: כִּי הִנֵּה הַרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קִשְׁתָּ, כּוֹנְנֵנוּ חֶצֶם עַל יָתֵר, לִירוֹת בְּמוֹ אֶפֶל לְיִשְׂרָאֵל. שם סד, ה: לִירוֹת בְּמִסְתָּרִים תָּם... - המשמעות הרגילה היא להוציא בירייה כדור או פגז מכלי נשק או חץ ע"י הקשת, וכאן במשמעות מושאלת להניח, לקבוע את האבן הראשונה, אבן הפינה.

²⁸ ע"פ מ"ש בזכריה ח, ט: בְּיוֹם יִסַּד בֵּית ה' צְבָאוֹת, הֵהִיכַל לְהִבְנוֹת.

²⁹ ע"פ מ"ש בישעיהו ח, כ. ופירש המצודת ציון: 'לְתוֹרָה' פִּי 'בתורה' ובאה הלמ"ד במקום ב"ת. 'לְתוֹרָה' גַּם פִּי הַתּוֹרָה וּכְפַל הָעֵינַי, כְּמוֹ "אֲדַמֵּת עֶפְרָ" (דניאל יב, ב) ושאר מילים הדומות.

³⁰ כמ"ש לגבי הארון, שמות כה, יב: וַיִּצְקֵת לוֹ, אַרְבַּע טְבָעוֹת זָהָב...

³¹ כמו שמצינו לגבי הארון האחד שהיו מחוברים אליו ארבע טבעות זהב.